

СЕКЦІЯ VI. СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

РОЗУМІННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ГРОМАДІ: РЕФЛЕКСИВНИЙ ОГЛЯД ВЛАСНИХ ПУБЛІКАЦІЙ

Тетяна Семигіна
ORCID ID: 0000-0001-5677-1785
доктор політичних наук, професор
Україна

Вступ. Соціальна робота як професійна діяльність постала в Україні на початку 1990-х. Вона проходить складні, неоднозначні етапи розвитку [16]. Її все ще важко вважати завершеним «професійним проектом». Наразі їй ще потрібно розвинути такі складові як, професійна етика, вплив фахової спільноти на політику щодо соціальної роботи тощо [47].

Водночас можна засвідчити певний академічний розвиток фаху. Він знаходить своє віддзеркалення не тільки у формуванні освітньо-наукових програм підготовки докторів філософії із соціальної роботи [37], а й у змісті наукової літератури. Академічні публікації змінюють фокус і наповнення, репрезентацію вітчизняного досвіду.

Ця розвідка побудована на рефлексивному огляді власних публікацій з тематики соціальної роботи в громаді і по суті є варіантом аналітичного аутоетнографічного дослідження (у розумінні Л. Андерсона [41]).

Основні результати. Тематичний аналіз власних публікацій дає підставити виокремити низку етапів, які засвідчують динаміку авторських поглядів на зміст, моделі та технології соціальної роботи в громаді.

На першому етапі (початок 2000-х років) у статтях та тезах наявні були загальні дискусії про роботу в громаді [20; 21] та міркування щодо ролей соціальних працівників [12]. Також частина публікацій була спрямована на поширення інформації про підготовку соціальних працівників до роботи в громаді [10; 11].

Прикметно, що в той час термін «робота в громаді» (англійською community work) подекуди перекладали як «робота за місцем проживання», «масова соціальна робота». Для України, яка успадкувала радянську патерналістичну модель соціального захисту, в якій не було місця ані професійним соціальним працівникам, ані технологіям активізації громади, цей різновид соціальної роботи доволі незвичним.

Найвагомішим власним доробком того часу вважаю книжку «Робота в громаді: політика і практика» (2004 р.) [25]. Вона написана переважно на англійських матеріалах, вивчених під час річного перебування в США за програмою Фулбрайт, і відповідно віддзеркалює міжнародний, а не вітчизняний досвід.

Книжка слідує за типологією моделей роботи в громаді, окреслених у 1970-х роках Д. Ротманом, – розвиток громади; соціальне планування; соціальна дія. Ці моделі, а надто соціальне планування за участю членів громади, були описані й у

інших моїх статтях і матеріалах наступних років [1; 13; 15]. Деякою мірою зосередженість на моделі соціального планування можна пояснити участю в моніторингу проекту "Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям в громаді" Дитячого Християнського Фонду (нині – Український фонд «Благополуччя дітей») і знайомством з практиками оцінки потреб громад у соціальних послугах для дітей. До речі, цей Фонд має цілу низку розробок щодо технологій активізації громади.

Наступний етап в теоретизації роботи в громаді полягав у вивченні *організації служб та закладів на рівні громади*. До важливих публікацій цього періоду можна, зокрема, віднести наступні:

- «Місцеве самоврядування в Україні: можливості для громади» (2004 р.) [23];
- «Соціальні послуги на рівні громади: український досвід і перспективи (2005 р.) [9];
- «Організація надання соціальних послуг на рівні громади як загальна тенденція розвитку соціальної роботи» (2007 р.) [14];
- «Соціальні послуги в Україні: сьогодення та перспективи» (2007 р.) [7];
- «Соціальні послуги у сільській місцевості: чи корисний для України європейський досвід?» (2009 р.) [34].

Це був період моєї активної участі у міжнародних проєктах (ЄС, УФСІ тощо), спрямованих на розбудову регіональної соціальної політики та посилення соціальних закладів у різних регіонах України. Це значною мірою зумовило фокус публікацій і їх зосередженість на соціальних послугах. Схожу тенденцію ототожнення соціальної роботи в громаді та надання соціальних послуг можна спостерігати й у інших авторів [39].

Водночас частина публікацій початку 2000-х років розкривала *розвиток соціальних послуг на рівні громад для певних вразливих груп населення*, як-от:

- «Соціальні послуги на рівні громади для осіб з інтелектуальною недостатністю (2004 р.) [38];
- «Організація комплексного догляду та підтримки для ВІЛ-позитивних людей на базі громадських центрів» (2005 р.) [24];
- «Вивчення вітчизняної практики надання послуг потерпілим від насильства у сім'ї» (2008 р.) [33];
- «Соціальні послуги постраждалими від торгівлі людьми: українські реалії» [35];
- «Програми втручання силами рівних: зарубіжний та український досвід» (2011 р.) [8].

Поява цих публікацій зумовлена була дослідницькою і викладацькою активністю тих років, зокрема, й науковим керівництвом магістерськими роботами в Національному університеті «Києво-Могилянська академія».

Новий етап був пов'язаний із науковим керівництвом аспірантом Д. Лиховидом, який досліджував самоорганізацію громад. Відтак ціла низка спільних публікацій присвячувалась *осмисленню поняття «громада» і соціальних зв'язків у ній* [4], *вивченню моделей самоорганізації громади* [3; 5; 28; 29], а також технологічних аспектів роботи з громадою [6; 30; 32]. До тих, які зараз сприймаються як найважливіші, можу з упевненістю віднести:

- «“Громада” чи “спільнота”? (інтерпретації феномена громади сучасними науковцями)» (2014 р.) [27];
- «Як перетворити населення на спільноту? (соціально-технологічні аспекти розвитку територіальної громади)» (2015 р.) [18];

- «Колективне наснаження і самоорганізація територіальної громади» (2015 р.) [19].

За самооцінкою, окреме місце у власному дискурсі про розвиток громад за інтересами посідає стаття «ВІЛ-активізм у постсоціалістичній державі: приклад України», опублікована 2015 р. [44]. У ній узагальнено авторський погляд на значення громадської активності спільноти ВІЛ-позитивних людей як для організації надання послуг, так і для захисту прав представників цієї групи, протидії дискримінації.

У 2014-2015 роках розпочались активні процеси децентралізації та об'єднання громад. Ці процеси мали на меті надати територіальним громадам більше повноважень, зокрема, у наданні соціальних послуг, і це знайшло віддзеркалення в авторських публікаціях того періоду [2; 17; 46]. *Процеси децентралізації в соціальній сфері* посилились із ухваленням нового Закону України «Про соціальні послуги», який визначив нові очікування від місцевих громад, але не запропонував єдиної моделі надання соціальних послуг. Ця ситуація спонукала до написання низки дискусійних статей на цю тему [26; 45].

Разом із тим стаття «Сімейна соціальна робота: реалії України» (2020 р.) [40] обговорює питання доступності соціальних послуг на рівні територіальної громади, представляє питання взаємодії між різними сервісами на рівні громади в Україні. Вона підготовлена у межах наукової співпраці з аспіранткою О.Столярик, дисертаційна тематика якої стосувалась соціальної підтримки сімей, які виховують дітей з аутизмом, і які почуваються дискримінованими. Проте в статті йшлося не про захист прав вразливої групи, а про співпрацю між різними секторами у територіальній громаді.

Інший тематичний напрям публікацій останніх років – це *розвиток сильних сторін громади, її активізація та мобілізація на розв'язання власних соціальних проблем*. Ці аспекти представлені в публікаціях 2022 р., підготовленими у співпраці з іншими дослідницями, – «Підхід, орієнтований на сильні сторони, у роботі з територіальними громадами: огляд міжнародної практики» [36] та «Повені в українських Карпатах: уроки для практики соціальної роботи та освіти» [48]. Оскільки цей підхід є інноваційним для України, то – як і раніше – у матеріалах проаналізовані переважно закордонні практики. Однак, їх реалізація цілком можлива на нинішньому етапі розвитку громад і підготовки соціальних працівників до роботи з громадами.

Проведений аналіз публікацій (за 2001-2022 роки) демонструє авторське балансування між висвітленням різних підходів до організації соціальної роботи в громаді за кордоном та в Україні:

- (1) організація соціальних послуг на рівні громади, яка відповідає запитами самої громади та потребам її вразливих груп і за участі цих груп, а також нормам відповідного законодавства (сервісний підхід);

- (2) самоорганізація громади і впровадження локальних ініціатив, спрямованих на захист прав членів громади і розв'язання соціальних проблем найбільш вразливих груп завдяки колективному наснаженню, самомобілізації та зміні соціального середовища (активістський підхід).

Саморефлексія виявила контекстуальну зумовленість публікацій. Наразі при аутоетнографічному аналізі розглядався не лише зміст текстів, а й поновлювались у пам'яті соціальні зв'язки з іншими людьми (співавторами та учасниками проєктів) у фіксованих соціальних ситуаціях співпраці.

Обмеженням цього дослідження можна вважати те, що пригадування досвіду відбувалось крізь лінзи формативних емоцій [42], тобто внутрішніх відчуттів

важливості тих чи інших фактів та зв'язків. Відтак ця рефлексія не може претендувати на нейтральність чи об'єктивність. Однак, як вважають дослідники [43], аутоетнографічний аналіз впливає на наступні плани, і така позиція цілком відповідає отриманим результатам, які засвідчили потребу у більшому висвітленні активістського підходу соціальної роботи в громаді та технологій реалізації успішних локальних ініціатив.

Висновки. Аналіз власних публікацій за два останніх десятиліття дає змогу виявити певні особливості висвітлення питань соціальної роботи в громаді. Наявний висхідний рух розуміння роботи в громаді – від дуже загальних оглядів і аж до детальних технологічних аспектів. Це можна пояснити як розвитком самої діяльності в українських громадах, так і впливом зовнішніх чинників (проектною активністю, співпрацею з студентами та аспірантами, також з іншими дослідниками). Більшої уваги потребує представлення у публікаціях активістського напряму роботи в громаді.

Список використаних джерел:

1. Безпалько, О., ред. (2008). *Соціальне планування у місцевих громадах: теорія і практика: Методичні рекомендації*. Київ: Калита.
2. Єрошенко, К. М., Семигіна, Т. В. (2017). Інформаційно-просвітницька діяльність громадських радників у контексті процесів децентралізації в Україні. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості: Тези доповідей* Київ: ВІ.ЕН.ЕЙ, 139-142.
3. Лиховид, Д. О., Семигіна, Т. В. (2014). Самоорганізація населення у контексті розвитку громадянського суспільства. *"Дні науки філософського факультету-2014", Міжн. наук. конф.* Київ: ВПЦ "Київський університет", 10, 34-36.
4. Лиховид, Д. О., Семигіна, Т. В. (2013). Громада у сучасному науковому дискурсі. *Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук: М-ли III Всеукр. наук. конф.* Дніпропетровськ: Інновація, 1, 39-42.
5. Лиховид, Д. О., Семигіна, Т. В. (2015). Практики самоорганізації в територіальних громадах України. *"Дні науки філософського факультету – 2015", Міжн. наук. конф.* Київ: ВПЦ "Київський університет", 9, 168-170.
6. Лиховид, Д. О., Семигіна, Т. В. (2016). «Дослідження за участю»: технологія опитування та інструмент розвитку громади. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії*. Переяслав-Хмельницький, 101-102. <http://conferences.neasmo.org.ua/uk/conf/34/cat/12>
7. Міщенко, К. С., Кіча, Т. Г., Семигіна, Т. В. та ін. (2007). *Соціальні послуги в Україні: сьогодення та перспективи*. Київ: Зірка.
8. Пойда, А., Семигіна, Т. (2011). Програми втручання силами рівних: зарубіжний та український досвід. *Наукові записки НаУКМА: Псих., пед. науки та соц. робота*, 123, 69–73.
9. Семигіна, Т., ред. (2005). *Соціальні послуги на рівні громади: український досвід і перспективи*. Київ: Ресурсний центр «Гурт».
10. Семигіна Т. В. (2002). Підготовка соціальних працівників до роботи у громаді. *Наукові записки НаУКМА: Спец. випуск*, 20(2), 389-393.
11. Семигіна Т. В. (2002). *Робота в громаді та місцеве самоврядування : методичні рекомендації щодо проведення навчального курсу*. Київ: НаУКМА.
12. Семигіна, Т. (2000). Соціальний працівник у громаді: чи можливо використати західний досвід в Україні? *Громадські ініціативи*, 1, 32-33.
13. Семигіна, Т. (2006). Модель соціального планування на місцевому рівні. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 59: Псих., пед. науки і соц. робота, 61-66.
14. Семигіна, Т. (2007). Організація надання соціальних послуг на рівні громади як загальна тенденція розвитку соціальної роботи. *Соціальна політика, соціальна робота й охорона здоров'я: як Україні досягти європейського рівня якості послуг?: Збірка тез конференції* (с. 35-39). Київ: Сфера.

15. Семигіна, Т. (2007). Планування соціальних послуг на місцевому рівні. *Соціальна політика і соціальна робота*, 1, 51-63.
16. Семигіна, Т. (2007). Професіоналізація соціальної роботи: перерваний політ? *Соціальний захист*, 5, 41-44.
17. Семигіна, Т. В. (2014). Участь громад в охороні здоров'я: порівняння світового та українського досвіду. *Гілея*, 85, 314-318.
18. Семигіна, Т. В., Лиховид, Д. О. (2014). Як перетворити населення на спільноту? (соціально-технологічні аспекти розвитку територіальної громади). *Наукові записки НаУКМА: Соціологічні науки*, 174, 81-85.
19. Семигіна, Т. В., Лиховид, Д. О. (2015). Колективне наснаження і самоорганізація територіальної громади. *Наукові записки НаУКМА. Наукові записки НаУКМА: Псих., пед. науки та соц. робота*, 175, 70-74.
20. Семигіна, Т. В. (2001). Робота в громаді як складова діяльності соціального працівника. *Соціальна політика і соціальна робота*, 4, 60-72.
21. Семигіна, Т. В. (2003). Сучасні підходи до розуміння громади та роботи в ній. *Соціальна робота в Україні: Теорія і практика*, 4, 88- 95.
22. Семигіна, Т. В. (2004). Віртуальна громада і соціальна робота. *Соціальна політика і соціальна робота*, 1, 98-104.
23. Семигіна, Т. В. (2004). Місцеве самоврядування в Україні: можливості для громади. *Соціальна політика і соціальна робота*, 3, 26-43.
24. Семигіна, Т. В., ред. (2005). *Організація комплексного догляду та підтримки для ВІЛ-позитивних людей на базі громадських центрів*. Київ: Всеукраїнська Мережа людей, які живуть із ВІЛ.
25. Семигіна, Т. В. (2004). *Робота в громаді: практика й політика*. Київ: КМ Academia.
26. Семигіна, Т. В. (2019). Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*, 4, 65-75.
27. Семигіна, Т. В., Лиховид, Д. О. (2014). «Громада» чи «спільнота»? (інтерпретації феномена громади сучасними науковцями). *Нова парадигма*, 123, 186-195.
28. Семигіна, Т. В., Лиховид, Д. О. (2014). Вивчення самоорганізації територіальної громади: методологічні питання. *Придніпровські соціально-гуманітарні читання. Матер. III всеукр. наук. конф.* Дніпропетровськ: Інновація, 2, 209-211.
29. Семигіна, Т. В., Лиховид, Д. О. (2014). Досліджуючи розвиток та самоорганізацію територіальних громад: на перетині теоретичних підходів і практичних моделей. *Науковий діалог «Схід – Захід» Матер. III всеукр. наук. конф.* Дніпропетровськ: Інновація, 4, 192-195.
30. Семигіна, Т. В., Лиховид, Д. О. (2015). Моделі та форми громадської активності у територіальних громадах. *Нова парадигма*, 128, 170-177.
31. Семигіна, Т. В., Лиховид, Д. О. (2015). Чи можлива самоорганізація територіальних громад в Україні?. *Наукові записки НаУКМА: Політ. науки*, 173, 67-71.
32. Семигіна, Т. В., Лиховид, Д. О. (2016). Значення он-лайн опитування для формування соціального капіталу територіальної громади. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії*. Переяслав-Хмельницький, 105-106.
33. Семигіна, Т. В., Романова, Н.Ф., Левченко, В.М. (2008). Вивчення вітчизняної практики надання послуг потерпілим від насильства у сім'ї. *Соціальна робота в Україні: теорія та практика*, 4, 70-84.
34. Семигіна, Т., Верес, О. (2009). Соціальні послуги у сільській місцевості: чи корисний для України європейський досвід? *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*, 3, 88-96.
35. Семигіна, Т., Мартинова, О. (2010). Соціальні послуги постраждалим від торгівлі людьми: українські реалії *Соціальна робота в Україні: теорія та практика*, 4, 73-83.
36. Семигіна, Т., Палатна, Д. (2022). Підхід, орієнтований на сильні сторони, у роботі з територіальними громадами: огляд міжнародної практики. *Соціальна робота та соціальна освіта*, 1 (8), 123-135.
37. Семигіна, Т., Пожидаєва, О., Карагодіна, О. (2022). Програми підготовки докторів філософії із соціальної роботи: аналіз змісту. *Graal of science*, 12-13, 108-114.

38. Синьов, В. М., ред. (2004). *Соціальні послуги на рівні громади для осіб з інтелектуальною недостатністю*. Київ: Джерела.
39. Слосанська, Г. І. (2018). *Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи*. Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка.
40. Столярик, О. Ю., Семигіна, Т. В., Зубчик, О. М. (2020). Сімейна соціальна робота: реалії України. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, 4, 28-46.
41. Anderson, L. (2006). Analytic autoethnography. *Journal of Contemporary Ethnography*, 35(4), 373-395.
42. Schultz M., Hernes T. (2013). A temporal perspective on organizational identity. *Organization Science*, 24(1), 1-21.
43. Ricoeur P. (1991). Narrative identity. *Philosophy Today*, 35(1), 73-81.
44. Semigina, T. (2015). HIV-activism in a post-socialist state: the case of Ukraine. *Kyiv-Mohyla Law and Politics Journal*, 1, 113-133.
45. Semigina, T. (2020). Local self-government transformations in Ukraine and reforms of social services: expectations and challenges. *Path of Science*, 6 (1), 1001-1006.
46. Semigina, T. et al. (2020). Local self-government reforms in Europe: legal aspects of considering the communities' social identity. *Tribuna Juridica*, 10(2), 207-221.
47. Semigina, T. & Boyko, O. (2014). Social work education in post-socialist and post-modern era: case of Ukraine. In: Noble, C., Strauss, H. & Littlechild, B. eds. *Global social work education-crossing borders blurring boundaries* (pp. 257 – 269). Sydney: Sydney University Press.
48. Semigina, T. & Kokoichuk, Y. (2022). Floods in Ukrainian Carpathians: Lessons for Social Work Practice and Education. In: Madhanagopal, D. & Nikku, B.R. *Climate Justice and Social Work: International Perspectives* (pp.89-108). London and New York: Routledge.